

בין אוקספורד לכתונת פסים

ראייה רב תחומית של סיפור יוסף ואחיו
דרך הספר "נער האופניים" וסיפורו של הסופר אלי עמיר

מוגש לדר' גלי מיר – תיבון

ע"י תמי מירב-ששון

במסגרת הקורס : בית מדרש לחדשנות פדגוגית

מסלול תנ"ך 2.0

אוניברסיטת בר אילן

שבט תש"ף

פברואר 2010

וכשהגיע לשדה / עוזי שביט

וְכִשְׁהִגִּיעַ לְשָׂדֶה

וְנִקְיִפוּהוּ עֲשָׂרָה

הוא לא שוע ולא מרר.

ולא זעק מרה

ולא נשא קולו בבכי

כשפשטו את כתנתו

ולא פתח פיו בתחנה

כשלבבור זרקו אותו -

רק תהה : מה מוזרים

דרכי האלהים

כמה בודד יכול להיות אדם

בין עשרה אחים.

(מתוך : לנצח אנגנד, אנתולוגיה בעריכת מלכה שקד)

יוסף ונורי. נורי ויוסף. האחד הבכור לאביו ואימו, השני בן זקונים לאביו, ובכור לאמו האהובה. שניהם זוכים להיות המועדפים על אביהם, שניהם זוכים להיות מוקצים על ידי אחיהם. האחד חש עצמו מתנשא מעל אחיו, השני מתקשה עם הבידול ומנסה להתקרב ולהדמות לאחיו. שניהם נהדפים על ידי האחים מההווי המשפחתי, ובעקבות החלטות אביהם והקורות אותם בגינן - מוצאים עצמם בודדים בחברה חדשה ולא מוכרת. שני צעירים שחייהם הם סיפור של נדודים, קנאה, געגוע, אהבה והצלחה. בחרתי לבחון את הקשר הרעיוני והנרטיבי בין שני הסיפורים דרך הקשרים שיש לכל אחד מהגיבורים עם האב, האחים ועם המשטר/שלטון. הקשרים הללו, מקורם בשני מאפיינים חשובים : מיקומם במשפחה וכישוריהם הטבעיים של השניים.

קשרים וכישורים – הם המניעים את עלילת שני הסיפורים, מצליחים להפריד בין הגיבורים לאחיהם – אך בסופו של דבר לאחד ולחבר ביניהם.

המיקום במשפחה והקשר עם האב

המיקום במשפחה משפיע על היחס לו זוכה הבן מאביו: נורי הוא הבכור למשפחת חלסאצ'י, משפחה של עולים חדשים מבגדאד, שעלתה לארץ בראשית שנות החמישים. הוא זוכה להקרא על שם אבי האב – בעודו בחיים - כנהוג במשפחות מארצות המזרח, ומקבל מאביו – אשר אינו מוזכר בספר בשמו כלל – יחס מועדף כממשיך דרכו במשפחה: הבכורה, נושאת עימה חוץ ממעמד גם עול ואחריות כלפי האחים והמשפחה כולה. בעוד האם מגלה יחס מועדף כלפי האח מושי, לעיתים גם על חשבון היחס לבעלה, מעדיף האב את נורי, והעדפה זו אינה נסתרת מעיני בני המשפחה:

"היא העדיפה את מושי על כל ילדיה וגם על בעלה, ובכל זאת טענה כי נורי הוא שזוכה להעדפה כי נקרא על שם אבי-אביו... זה הבן של אבא שלו" (63)

יוסף – בנה הבכור של רחל אשת יעקב האהובה, מתואר כבן זקונים של יעקב:

וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בָּנָיו כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ (לו, 3)

יחס מועדף – יינתן לבן הבכור, וידרוש אחריות, דאגה למשפחה כולה. יחס מועדף – לבן הצעיר, אמנם לא ממשיך הדרך – אך בהחלט מועדף מבחינת הדרישות (בהמשך אתיחס להבדל בדרישות העבודה בין יוסף ואחיו) והיחס:

התנאים נחלקים בדבר הביטוי "בן זקנים". ר' יהודה דורש שיוסף היה דומה ליעקב במראהו החיצוני, ואילו ר' נחמיה דורש את המילה "זקנים" בהוראה של זקן, חכם. יוסף הוא הבן שאליה העביר יעקב את חכמתו ותורתו. נראה שהמחלוקת בין שני החכמים אינה רק בפרשנות המילולית, אלא אף נובעת מעניין מהותי. ר' יהודה סבור שיעקב חש קרבה מיוחדת ליוסף בשל הדמיון הגדול שהיה ביניהם. הוא ראה ביוסף השתקפות שלו עצמו. העדפתו ליוסף נבעה מתחושה פנימית בלתי רצונית, ואילו ר' נחמיה סבור שהעדפתו של יעקב הייתה עניין רצוני ומושכל. הוא בחר ביוסף במודע להיות ממשיכו הרוחני, והעביר לו את כל תורתו. מכאן אפשר להבין את שנאתם של האחים ליוסף. לשיטת ר' יהודה, הם שנאוהו בשל הקרבה המיוחדת שהייתה בינו ובין אביהם. לשיטת ר' נחמיה, הם שנאוהו כי אביהם ראה בו את יורשו הרוחני (מתוך הדף השבועי, אונ' בר אילן)

יש לציין כי האחים הקודמים ליוסף בסדר ההולדה אינם מבוגרים ממנו בשנים רבות, ומכאן כי משמעות בן הנולד בזקנותו של האב אינה כפשוטה. אהבה זו המוזכרת כאן – גוררת מיד יחס של שנאה מצד האחים:

וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי-אֶתוֹ אֶהָב אֲבֵיהֶם מִכָּל-אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ (לו, 4)

המיקום במשפחה – המוביל בשתי המשפחות להעדפה ברורה ולאהבה מצד האב - אולי הוא זרע הקנאה והשנאה שחשים שאר האחים כלפי יוסף ונורי. הרמבן אומר – "כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד, לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקונו בעבור שישרתו לזקונו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק ואונקלוס שאמר "בר חכים" ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם

בעיני אביו... כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים."

וכמו יוסף, שאינו נשלח לשדה כאחיו לרעות את הצאן, נורי נשלח לירושליים על מנת שירכוש השכלה – ולא יסתפק בעבודות הפשוטות בהן מסתפקים אחיו הצעירים. אהבת והעדפת הבן מתבטאת אצל שני האבות בסממן ברור:

אצל יעקב ויוסף בסממן חיצוני –

עֲשֵׂה לִּי כְּתוּנַת פָּסִים (לו 3)

אומר ספורנו: ועשה לו כתונת פסים לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה.

כך גם נורי, מסומן על ידי האב כבר מראשית הספר כמנהיג בבית ובשדה – מחוץ לבית: ההעדפה של נורי מקבלת ביטוי בהכוונתו של אביו את בכורו ללימודים גבוהים – והוא מבקש ממנו לנטוש את חלום הקיבוץ ואף לא להיוותר עם המשפחה בכפר, אלא לעלות לירושליים על מנת לדאוג לעתידו, ובהמשך להעלות את כל המשפחה לעיר הבירה ולקדמה:

"בני אתה צריך לסיים תיכון, אוניברסיטה, אתה חושב שגידלתי אותך שתאסוף תפוחי אדמה? רצייתי לשלוח אותך לאוקספורד! חזר באוזניו על הפזמון הידוע, שבפי אחיו כבר היה לבדיחה... (78)

גם אצל יוסף, היחס המעדיף של האב, שאינו מוסתר מעין האחים, גורר את קנאתם ואיבתם:

וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשֵׁלֶם: (לו, 4)

יחד עם האהבה הגדולה וההעדפה, שני האבות זקוקים לעזרת הבנים האהובים בדאגתם לבניהם האחרים. שניהם, יוסף ונורי, נאותים לבקשת אביהם – ויוצאים למשימה.

יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל-יוֹסֵף הֲלוֹא אֶחָיד רַעִים בְּשַׁכְּם לָכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶלְיָהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנִי (לו)

רש"י מפרש את התשובה – הנני – "לִשְׁנוֹן עֲנָנָה וְזִרְיָזוֹת, נִזְדָּרְזוּ לְמַצְנֵת אָבִיו, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהִיָּה יוֹדֵעַ כְּאֶתְיוֹ שֶׁשׁוֹנָאֵין אוֹתוֹ: ניתן רק לשער את תחושותיו של יוסף ביציאתו למשימה המרוכבת כל כך מבחינה משפחתית – מצד אחד לא לאכזב את האב האוהב, מצד שני להסתכן שוב ביחסם של אחיו השונאים.

בקול חנוק מבקש האב מנורי לעזוב את הקיבוץ אחרי שלוש שנים בהן התאקלם ופרח בו, כדי לעזור למשפחה:

"בני, אמר אביו, אתה חסר לנו... האחים שלך לבד, עושים מה שרוצים, אני לא יודע איך הלימודים שלהם, מתבייש לשאול בבית הספר...אולי תעזור לנו, נעבור למקום אחר... לירושליים... (עמ' 14)

נורי – שלא כמו יוסף – אינו מסתיר את מורת רוחו מהחלטותיו ובקשותיו של האב.

”בני, מתי תיסע לירושליים? שאל אביו בשובו מהעבודה. באבא, למה אתה לא שואל מה אני רוצה לעשות בחיים שלי? אולי אני לא רוצה ללמוד? אולי אני רוצה לחזור לקיבוץ? ולמה אתה לא שואל אותי על מושי סבאח שלא רוצים אותי, אפילו לא מעוניינים שאעזור להם בחלקת האדמה האחורית. למה לשלוח אותי לירושליים ומי בכלל אומר שהם ילכו בעקבותי? הקשה ועפעפיו רטטו. (98)

וכך – מתוך כבוד ואחריות כלפי האב והמשפחה, יוצא יוסף אל השליחות שתוביל למכירתו לישמעאלים – ונורי עוזב את הקיבוץ ועובר לגור בירושליים. בעוד מטרת משימתו של נורי ברורה – לדאוג להעביר את המשפחה לירושליים, מטרת משימתו של יוסף לבדוק את שלום אחיו. שני הגיבורים נודדים למקום חדש ובדרך חווים את קנאת ושנאת אחיהם.

הקשר – בין אחים

עֲזָה כַּמֵּוֹת אֶהְבֶּה קִשָּׁה כְּשֶׁאוֹל קִנְיָה (שיר השירים ח 6)

האם המיקום השונה של הגיבורים בתוך משפחתם משפיע על יחסם כלפי העדפת האב? יוסף אינו הבכור – אך מועדף ואהוב על ידי יעקב. על מנת לזכות בבכורה ובהעדפה גם בין אחיו הוא חייב לשלוט בהם: אולי זו הסיבה הגורמת לו לחלום למשול באחיו? ומולו נורי הבן הבכור – מנסה דווקא להשתחרר מעול הבכורה. נראה כי העדפתו של נורי מגיעה מתוך המיקום במשפחה, גורם רנדומלי שאינו מתייחס לאישיותו. יוסף זוכה להעדפת-אב למרות היותו מצעירי בניו, אולי בשל היותו בכורה של רחל האהובה, ואולי – בזכות אישיותו וכישוריו אותם מזהה יעקב. כתונת הפסים, על פי פרשנים – כתונת ארוכת שרוולים שאינה מאפשרת רעיית הצאן (גונקל) – מקבעת ומחצינה את מעמדו של יוסף כאהוב על אביו מצד אחד וככזה שאינו יכול לרעות צאן (כתונת הפסים ארוכת השרוולים אינה מאפשרת זאת) – מצד שני, מרחיקה אותו מאחיו היוצאים למרעה. הוא נמצא במעמד מיוחד וזאת על פי פס 2:

ב יוסף בן-שבע-עשרה שנה הנה רעה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת-בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את-דבתם רעה אל-אביהם: (לז)

ע"פ הרמב"ן: "נמצא שנא מכולם, בני הגבירות יקנאו בו למה יאהב אותו מהם, והם בני גבירה כמוהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם."

נורי נשלח לירושליים על מנת שיצא ללימודים – מה שמרחיק אותו מאחיו הנותרים במעברה לעבוד בחקלאות ובגן הירק שלהם. שני הגיבורים זוכים למעמד מיוחד בקרב אחיהם, וזאת בהכוונתו המלאה של האב ובעידודו – ובכך משפיעים על יחסם של האחים כלפיהם:

בני, מתי תיסע לירושליים? שאל אביו בשובו מהעבודה. באבא, למה אתה לא שואל מה אני רוצה לעשות בחיים שלי? אולי אני לא רוצה ללמוד? אולי אני רוצה לחזור לקיבוץ? ולמה אתה לא שואל אותי על מושי סבאח שלא רוצים אותי, אפילו לא מעוניינים שאעזור להם בחלקת האדמה האחורית. למה לשלוח אותי לירושליים ומי בכלל אומר שהם ילכו בעקבותי? הקשה ועפעפיו רטטו. (98)

בעוד אחיו של נורי מוזכרים בשמותיהם – מושי וסבאח, האם והאב נקראים לאורך הספר כולו "אם" ו"אב". שמותיהם אינם ידועים כלל. בפרק לז המציג את יוסף ואת משפחתו, את היחסים ביניהם – מוזכרים האחים כיחידה אחת – אחיו, (למעט ראובן ויהודה המגלים דאגה מסויימת לאחיהם הצעיר) האב מוזכר בשמו – יעקב/ישראל 3 פעמים בלבד – ושמות העצם אב/אבא והטיותיהם מוזכרות 32 פעמים. שימוש מוגבר זה במילים מעצים את הקשר המשפחתי הסבוך בין הבן לאביו ובין האח לאחיו, כשאופי הקשר בין האחים מושפע מאופי הקשר בין האב-בן.

מפגשים טעונים מאד מתרחשים בבואם של יוסף ונורי, כל אחד בדרכו, לפגוש את אחיהם – והם המייצגים היטב את הקשר הסבוך. הקשר שראשיתו בהעדפה של האב, ואולי בכישורים יוצאי דופן, הוא בעוכריהם.

בהגיע יוסף אל השדה בו רועים אחיו – מתוארות מחשבותיהם ואמירתם:

וַיֵּרְאוּ אֶת־נֹרִי וַיִּבְטְּרוּ וַיִּקְרַב אֶלְיָהֶם וַיִּתְנַפְּלוּ אֹתוֹ לְהִמִּיתוֹ:
 יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו הֲנֵה בָעַל הַחֲלָמוֹת הִלְזָה בָּא: (לז 18-19)

הכנות שלהם, אומר רשי - מִתּוֹךְ גְּנוּתָם לְמַדְנֵי שְׂבָחָם, שְׁלֹא דִבְרוּ אַחַת בְּפִה וְאַחַת בְּלֵב:

אור החיים מפרש את הביטוי- ויראו אותו מרחוק - "מריחוק הלבבות שלא ראוהו כראיית אחים לאחיהם אלא כאיש מרוחק מהם."

וכך גם מושי וסבאח אחיו של נורי: אינם מסתירים את יחסם המרוחק והמרחיק. בשונה מיוסף הנוהג להתנשא על אחיו בסיפור חלומותיו –

ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו הֲמַלְאָךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם-מְשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׁנֹא אֹתוֹ עַל-חֲלָמֹתָיו וְעַל-דִּבְרָיו (לז)

נורי מנסה לשווא להתקרב אל אחיו: לאחר שרכש עגלה מלאה באדמה מהעגלון אצלו עבד, הוא שופך אותה בגן הירק מתוך דאגה ורצון להיטיב עם עבודתם של אחיו, אך זוכה ליחסם הצונן וכועס:

"מה עשית, מי ביקש ממך? התכעס מושי.... וסבאח בחיך מעושה שאל אותו למה לו ללכלך את הידיים היפות שלו באדמה. זה לא בשביל וזיר, אמר..... אל תיגע בחלקה, אני אחראי פה. מושי הרים את קולו... אל תיגע יותר בחלקה! לא די שברחת אז והשארתי עלי הכול, אז עכשיו אתה עושה לנו טובה?... נורי חש דקירות בבטנו..." (54)

נורי חש כאב פיזי ממש בעקבות הריחוק, אך נותר מאופק. והנה כמו אחיו של יוסף, גם אחיו חשבו כי הוא מתנשא עליהם:

"אחרי הקטטה על החלקה האחורית התמעטו אף יותר השיחות בינו לאחיו, והכאיב לו מאד שכל נסיונותיו להתקרב אליהם לא הועילו. כשעבדו בחלקה והביט בהם לתומו מיד חשבו שהוא בוחן אותם, וכשהסתכל על הירקות הפורחים ועיניו נצצו הם חשבו שהוא

מלגלג עליהם. לא רצו שיתערב בשום דבר שנוגע להם, כאילו בעצם נוכחותו הוא מפר את סדרי חייהם ופוגע בעצמאותם. (64)

הופעתו של יוסף בשדה, מול אחיו הרועים, כשהוא לבוש –בכתונת הפסים ארוכת השרוולים, בא לדרוש בשלומם – ולא לרעות עימם את הצאן - גוררת כמובן תגובות קיצוניות מצד האחים בכלל וראובן בפרט:

וַעֲתָה לָכֵן וְנַהַרְגֶהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת... לָכֵן וְנִמְכְּרֵנוּ לַיִשְׁמָעֵאלִים וְיִדְנוּ אֶל-תְּהֵי-בוּ כִּי-אֲחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחָיו: (לז, 20,27)

בדומה לתוכנית הבור והמכירה של יוסף - שנאת האחים, קנאתם – מאחדת אותם מולו כחזית אחת כמעט. הם מחפשים כל הזדמנות על מנת להטיח בו האשמות ולעג על עליונותו, התנשאותו – לתחושתם.

דיון דומה מתרחש גם בקרב אחיו של נורי:

שוב אתה בורח, הא, סינן מושי בחיוד לועג.

אפשר לחשוב שיחסר לך? עקץ סבאח את אחיו.

אבל מי יביא לנו אדמה טובה, מי ישב כמו וזיר על המדרגות ויפקח על הפועלים שמעבדים את אדמתו? המשך מושי.

אללה גדול, נסתדר בלעדיו כמו שהסתדרנו עד עכשיו, אמר סבאח וגנח בצער מעושה. (102)

נסיונותיו להשאר חלק מהווי המשפחה בביתו ובין אחיו עולים בתוהו. לשווא מסביר נורי כי לא הוא שבחר לעלות לירושליים. באחד מביקוריו בכפר, נתקל שוב ביחסם המלגלג של אחיו כלפי התנשאותו כביכול:

"תראה תראה ג'א, בא אל-אפנדי, " אמר מושי.

"שלום עליכם, " אמר ותהה בפעם המי יודע כמה על קבלת הפנים הזאת. לשווא קיווה שיחסם אליו ישתנה אחרי שעזב את הקיבוץ, וגם עכשיו, כשהוא בירושליים במצוות אביהם, הם נוהגים בו באותו אופן. (160)

בביקור נוסף בבית משפחתו בכפר העיוורים, לאחר ששינה את שמו לשם עברי (שלא מוזכר בספר), הוא נתקל שוב ביחסם המשפיל:

יפה שנזכרת בנו, הבאת כביסה שנעשה לך? קיבל אותו סבאח בפנים צוננות (424)

אך בהמשך השיחה האחים מבקשים את עזרתו בשינוי שם המשפחה שלהם, בניסיונם להפוך לצברים ולהתרחק משמם הקשה להגייה בישראל.

נורי – עושה נסיונות להתקרב לאחיו כל העת. בהגיעו לספריית האוניברסיטה הוא מבין כי עליו לשמר את שני העולמות:

הוא יהיה בגדאדי בביתו ובן המערב בצאתו". (335)

והוא מוצא עצמו מדלג בין שני עולמות אלה לאורך הספר.

הקשר של יוסף ונורי עם אבותיהם, ובין נורי ויוסף ואחיהם - עובר כחוט השני לאורך שני הסיפורים. בעוד האהבה העזה דוחפת ומקדמת, הקנאה והשנאה של האחים פוגעת בהם פעם אחר פעם.

נורי סופג עלבונות ככל שהוא מתקדם בהשכלתו ובעבודתו. יוסף יפגוש באחיו כשיגיעו למצרים – מבלי דעת כי יוסף אחיהם לפניהם. כמו נורי המאופק לאורך כל הספר, גם יוסף ינסה להסתיר את גשותיו כלפיהם בעוד הם רואים בו את קרש ההצלה הכלכלי שלהם:

וַיִּכַּר יוֹסֵף אֶת-אָחָיו וְהֵם לֹא הִפְרָהוּ: (מב, 8)

וַיִּמְהַר יוֹסֵף כִּי-נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל-אָחָיו וַיִּבְקֹשׁ לְבָכּוֹת וַיָּבֵא הַחֲדָרָה וַיִּבְדֹּךְ שָׁמָּה: (מג, 30)

שני הגיבורים מהווים עבור אחיהם קרש הצלה מעמדי-כלכלי, ובכישוריהם יצליחו השניים להשיג זאת: נורי ישיג את אישור ההעברה המיוחל לירושליים בה יוכלו אחיו להתקדם מבחינה אישית מקצועית ואקדמית, יוסף מזמין את אביו ואחיו לעבור לגור במצריים בשנות הרעב הגדול:

ט מִהָרוּ וַעֲלוּ אֶל-אָבִי וְאֶמְרָתֶם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵךְ יוֹסֵף שְׁמֵנִי אֱלֹהִים לְאֲדוֹן לְכֹל-מִצְרָיִם רְדֵה אֵלַי אֶל-תַּעֲמֹד:

י וַיִּשְׁבֹּת בְּאֶרֶץ-גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קְרוֹב אֵלַי אֶתָּה וּבְנֵיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ וְצֹאנֶךָ וּבְקָרְךָ וְכָל-אֲשֶׁר-לְךָ:

יא וְכַלְפָּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי-עוֹד חֵמֶשׁ שָׁנִים רָעֵב פֶּן-תִּגְרַשׁ אֶתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל-אֲשֶׁר-לְךָ: (מה)

בראיון עם **דן מרגלית**, מספר **אלי עמיר** – הוא נורי – על האדמות הרבות שהיו למשפחה בעירק, בה היו אבותיו עובדי אדמה. בהמשך הקים אביו מפעל גדול – והמשפחה התפרנסה בכבוד. בהגיעם לארץ, הפכו למהגרים דלי אמצעים, ללא שפה והשכלה, התקשו להתמודד עם תרבות המקום אך ניסו תמיד להטמע בביתם החדש. בדומה למשפחת יעקב, משפחה עתירת נכסים ומקנה היורדת למצריים לשבור שבר בעת רעב בארץ, מחפש אבי המשפחה כל דרך על מנת לקדם ולהיטיב את תנאי החיים של המשפחה. בעוד נורי נשלח ביודעין לקדם את המשפחה – יוסף יזכה לכך שלא בידיעת משפחתו, אשר מגיעה אל מצריים ומתארכת אצל יועץ המלך הבלתי מוכר להם.

הנסיון של נורי להטמע בחברה החדשה אליה הוא מגיע פעם אחר פעם – בראשית אל הקיבוץ ובהמשך אל ירושליים, הופכת אותו לאיש אחר – שונה מאחיו ומהוריו הנותרים גלותיים. למרות זאת, הכבוד שהוא רוכש להוריו, ורצונו העז ליחס מעריך מצד אחיו – מזינים את הקונפליקט של המהגר שעלה לגדולות ובכך התרחק מתרבותו וממשפחתו. בכל ביקור בכפר העיוורים, הוא מקפיד לצאת לטיול עם אביו, ללכת עימו לבית *הקפה של הרומניה* שנמצא בכפר, ולהתערות מחדש עם אנשי הכפר. את יוסף, שנטמע במסדרונות השלטון המצרי – והפך גם הוא מנער צעיר לאדם בעל מעמד וכבוד – מתקשים האחים לזהות – פרשנים אומרים כי כשנפרד מהם לא היה לו זקן וכעת כבר היה לו, - בעוד הוא נרגש לראותם ודואג למלא את כליהם במזון:

וַיֵּצֵא יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת-כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהַשִּׁיב כְּסָפֵיהֶם אִישׁ אֶל-שָׁקוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֶדֶה לְדַרְךְ;
וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן : (מב, 25)

האחריות שחשו שניהם כלפי בני משפחתם בעת מצוקה, מהדהדת במעשיהם וביחסם הקונפליקטואלי. אל מול אחיהם, פועלים גם נורי וגם יוסף מתוך דאגה כנה – כיאה למי שעלה בסולם הדרגות אך לרגע אחד לא שכח מהיכן בא. בסיפור יוסף, הקערה מתהפכת על פיה – יוסף שראה עצמו מורם מעל אחיו, ספג עלבונות - אך באחרית הסיפור זכה לעדנה מאחיו, לא לפני שניסה לנהוג בהם ביד קשה ולהאשימם בריגול:

וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגָּלִים אַתֶּם לָרְאוֹת אֶת-עֵרְוֹת
הָאָרֶץ בְּאֵתָם : (מב, 9)

לעומתו, נורי – שכל ימיו ניסה להתקרב אל אחיו, לא זכה לעדנה – גם כשהוא מצליח להעבירם לירושלים, הוא נתקל בלעג ואי הכרת תודה – אך הפעם נשבר:

אם לא תבואו לראות את השיכון לא אתעסק בזה יותר, ולעזאזל הכל. אני לא אקח על עצמי יותר את האחריות הזאת, הותש והרים את קולו.

מושי שמעת, אל וזיר לקח על עצמו את האחריות? סבאח צחק בקול רם.

אז התפרץ והטיח בהם את כל מה שאצר בקרבו, נמאסו עליו עקיצותיהם. הרי אין להם מושג מה עבר עליו עד שהשיג להם את הדירה, לא יודעים איך הוציא את נשמתו בשבילם. (612)

הלימודים הגבוהים המיודעים לנורי - ממש כמו כתונת פסים, מעוררים פעם אחר פעם את קנאתם של אחיו – ולקראת סוף הספר, כשמעודד אותם נורי להתקדם בחיים ולרכוש השכלה בעיר – הם אף מטיחים בו את אותה *כתונת פסים* מטאפורית: לאחר שאושרה בקשת ההעברה – ומשימתו של נורי צלחה- ממשיך נורי לספוג עלבונות: הדירה הקטנה אותה קבלו אינה מספקת את רצונותיהם, ולנורי יש תכנית עסקית:

נחסוך ונקנה את הדירה...התחיל נורי לומר.

וואללה, אל וזיר נהייה לי גם סוחר, קטע אותו סבאח(611) ובהמשך כשנורי מציע להם את האפשרויות הטמונות בעיר הגדולה מבחינת תעסוקה ולימודים – הם סונטים בו עוד:

אוניברסיטה! בקושי יש לנו בגד ללבוש, תראו איפה הראש של האפנדי...

מי שאין לו חלומות לא יגיע לכלום, אמר ובכל ליבו האמין בזה.

נהיה לי יוסף בכתונת פסים, לגלג סבאח (611)

האוניברסיטה – היא כתונת הפסים של נורי. היא המזינה את קנאתם ויחסם המלגלג של אחיו, והוא חוזר ונפגע מהם בכל מפגש ומפגש.

המעמד אותו משיג נורי – כמו יוסף – נרכש בכישורים ובאישיות יוצאת דופן הזוכה להערכה דווקא ממוסדות השלטון. נדמה כי העדפת האב אשר הובילה להרחקה מהבית – ביחד עם אישיות לוחמת ויוצאת דופן, אלה המניעים בהתקדמותם של שני הנערים הצעירים, ומהווים שלבים בסולם הטיפוס למעמד החברתי הגבוה בו זוכה כל אחד מהם, ואשר בסופו של דבר מוביל להצלת המשפחה כולה.

הקשר עם השלטון

מה קורה לאדם שמהגר/עובר למקום חדש ועליו למצוא את דרכו – ומה עובר על אותו אדם כשהוא מבין שגורל משפחתו תלוי בו? יוסף ונורי מתקדמים בסולם הדרגות של השלטון בזכות כישוריהם. זהו המקום הראשון בו הם עומדים בפני עצמם: לא זוכים להעדפה בשל מיקומם המשפחתי, ולא זוכים ללעג בשל ההעדפה של אביהם. הם פשוט הם. בלי אף אחד מאחוריהם. לא אב, לא אחים. רק הם והכישורים המיוחדים להם.

וַיְהִי יְהוָה אֶת-יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרָיִם:
וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר-הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ: וַיִּמְצָא יוֹסֵף חַן בְּעֵינָיו
וַיִּשְׁרֹת אֹתוֹ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל-בֵּיתוֹ וְכָל-נֶשׁ-לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ: (לט 4-2)

כישוריו של יוסף בולטים והוא מקודם בבית פוטיפר סריס פרעה. אמנם שהותו בבית פוטיפר מסתיימת במפח נפש – ובהאשמת שווא מצד אשת פוטיפר המובילה את יוסף אל הכלא, אך נדמה כי כל זאת נועד על מנת לזמן לו הזדמנות להפגין את יכולותיו בפתרון חלומות – כשרון אשר בעתיד יקדמו להיות יד ימינו של פרעה בניהול משבר שבע השנים הרעות הצפויות בארץ מצריים. כך בעצם יגיע יוסף למעמד אותו חלם בילדותו – איש חשוב אשר אחיו עתידים להשתחוות בפניו. וכמו יוסף, גם נורי זוכה לקידום מקצועי ומעמדי בזכות כישוריו. לאחר תקופת עבודה במשרדי הבונדס, הוא מועמד לעבודה במשרדי ראש הממשלה:

משרד ראש הממשלה! בישרה מזכירתו של החבר מזרחי וחייכה אליו חיוך רחב. אתה מועמד ראשון מבין שלושה. בהצלחה. בשורה כזאת משמיעים רק בסרטים, והוא התקשה להאמין למשמע אוזניו: משרד ראש הממשלה? ראשון מבין שלושה? הוא, נורי, יעבוד במחיצתו של המנהיג הדגול? רק בהוליווד קורים דברים כאלה, לא בחיים הרגילים. (278)

הקשר עם השלטון בארץ החדשה מתקיים בזכות ולא בחסד:

יוסף מפליא בכישוריו ולא שוכח להזכיר כי ה' הוא המצליח את דרכיו:

וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת-פְּרַעֲהוּ לֵאמֹר בְּלִעְדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת-שְׁלוֹם פְּרַעֲהוּ (מא, 16)

ונורי, שזוכה בהמלצתה החמה של צביה – המנהלת ממשרד הבונדס, (277), מתקבל לעבודה המכובדת במשרדו של בן גוריון בכבודו ובעצמו. הוא זוכה בקידום- בסיום ראיון העבודה אצל מנהל הארכיון – המעדיף אותו על פני מועמד אחר שהתקבל זה מכבר:

...המנהל הרים את השפורפרת וביקש שוב את עליזה. הבחור החדש מתאים יותר, אני ממליץ עליו, לחץ את ידו של נורי ואיחל לו בהצלחה(280)

במשרד החדש, בו זוכה נורי למעמד רם ואף להתחכך בשועי הארץ – שרים (דב יוסף) מזכירי ראש הממשלה (יצחק נבון, טדי קולק) פגש נורי את הפקידים שטארק וקלינסקי שילוו אותו מעתה בצעדי החשובים כל כך, להתקדם בעבודתו ולקחת חלק בציונות ובבניית המדינה הצעירה.

נורי זוכה להגיע לפסגה בזכות כישוריו - חריצותו, צניעותו, עדינותו ורגישותו. חבריו למשרד הדואר – שטארק וקלינסקי אינם מסתירים את חשיבות ורגישות התפקיד :

נכנסת בשערי ההיכל, בישר לו החבר קלינסקי, מוקד ההכרעות הלאומיות הגורליות של העם היושב בציון שמחדש את עצמאותו אחרי אלפיים שנות. אתה עובד בצנטרום, במשרדו של האחד בדורו, מקים המדינה, הקברניט, מנהיג מפלגת פועלי ארץ ישראל, נבחרת להיות בצוות המובחר המשרת בקוידש הקודשים...(286)

שני הפקידים לומדים לזהות את ייחודו וכישוריו של הנער הצעיר :

כשמציע החבר קלינסקי לנורי לעין בספר נימוסין של חנה בבלי, תוהה החבר שטארק האם נורי מיועד להחליף את אבא אבן כשגריר ישראל באו"ם, והחבר קלינסקי מסביר :
"וכי מה בני תמותה רגילים כמונו יודעים. אולי בעוד שלושים, ארבעים שנה, עם הרבה ויטמין פי ועזרה מחברים, יגיע....צריך להכשיר אותו לרגע הגדול! (עמ 366)

וכמו שטארק וקלינסקי, שותפיו לתא האסורים של יוסף, שר המשקים ושר האופים זוכים להכיר את כישוריו המיוחדים של יוסף בבית האסורים :

יב וְשֵׁם אֶתְנֶנּוּ נַעַר עֶבְרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטְּבָחִים וְנִסְפָּר-לוֹ וַיִּפְתָּר-לָנוּ אֶת-חַלְמֹתֵינוּ אִישׁ כְּחַלְמוֹ
פָּתַר :

יג וַיְהִי כִּאֲשֶׁר פָּתַר-לָנוּ כִּן הָיָה אֵתִי הַשֵּׁיב עַל-פְּנֵי וְאֵתוֹ תָּלַח :
יד וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא אֶת-יוֹסֵף וַיְרִיצֵהוּ מִן-הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שְׂמֹלֶתוֹ וַיָּבֵא אֶל-פְּרָעָה :
טו וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יוֹסֵף חֲלוֹם חֲלֹמְתִי וּפְתָר אֵין אֹתוֹ וְאֲנִי שָׂמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע
חֲלוֹם לְפָתַר אֹתוֹ : (מא 12-14)

כישוריו של יוסף מצעידים אותו בבטחה להיות יד ימינו של פרעה, ואף מוענק לו טבעת המלך :

לט וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יוֹסֵף אֲחֵרִי הוֹדִיעַ אֵלֵהֶם אוֹתָךְ אֶת-כָּל-זֹאת אֵין-נְבוֹן וְחָכָם כְּמוֹךָ :
מ אֶתָּה תִּהְיֶה עַל-בֵּיתִי וְעַל-פִּיךָ יִשְׁק כָּל-עַמִּי רַק הַכֶּסֶא אֲגַדֵּל מִמֶּנּוּ : (מא 39-40)

בכך משלים יוסף את חלומו ושאיפתו למעמד רם, הרי מעתה על פיו יישק דבר.

כקשריו המתפתחים של יוסף עם פרעה, כך מתפתחת מערכת יחסים בין נורי ובין יצחק נבון ראש לשכתו של בן גוריון. צניעותו של נורי מונעת ממנו לנצל את קשריו עם נבון כדי לקדם את בקשתו להעברת המשפחה מכפר העיוורים לירושלים :

כיוון שכבר הרגיש בנוח, היה צריך לרסן את עצמו לא אחת...ולא העז לנצל את היכרותו לענייניו הפרטיים. (385)

בעוד יוסף הנהנה ממעמד רם בארמון, יכול לנצל זאת על מנת לספק לאחיו אוכל וכסף רב בעזבם את הארמון בדרך חזרה לכנען.:

כא וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל-פִּי פְרָעָה וַיִּתֵּן לָהֶם צֶדֶה לְדָרְךָ :
 כב לְכֹלֶם נָתַן לְאִישׁ חֲלָפוֹת שְׂמֹלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחֲמִשׁ חֲלָפֹת שְׂמֹלֹת :
 כג וּלְאֲבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נִשְׂאִים מְטוֹב מִצְרַיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נִשְׂאֹת בָּר וְלָחֶם וּמְזֹן לְאֲבִיו לְדָרְךָ : (מה כא-כג)

הצלחת משפחת יעקב ובניו במצריים מתוארת בפרק מז :
 יא וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף אֶת-אָבִיו וְאֶת-אֶחָיו וְאֶת-לָהֶם אַחְזָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִיטַב הָאֶרֶץ בְּאֶרֶץ
 רַעְמֶסֶס בְּאֶשֶׁר צִנָּה פְרָעָה :
 יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת-אָבִיו וְאֶת-אֶחָיו וְאֶת כָּל-בֵּית אָבִיו לָחֶם לְפִי הַטָּף : (מז)

כישורים, קשרים – משפחתיים ומקצועיים, אלה המניעים את העלילה אל סופם של שני הסיפורים.

סיום – חלומות מתגשמים

"כל החלומות הולכים אחר הפה" (ברכות נ"ה)

לאחר שקרא לבניו בשמות המנציחים את עברו -
 נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת-שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי-נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת-כָּל-עַמְלִי וְאֶת כָּל-בֵּית אָבִי :
 נב וְאֶת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי-הִפְרִנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי : (מא)
 (מסביר רש"י – נשני- הרחיקני, כמו גיד הנשה- מבית אבי.)
 בסיום הסיפור מתואר כי קונה יוסף אדמות רבות במצריים ומגדיל את כוחו :
 כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים : ...
 כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן-מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחְנֹטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בְּאֶרֶץ בְּמִצְרַיִם : (נ)

לאחר מות יעקב חוששים האחים – ואומרים ליוסף :

יח וַיֵּלְכוּ גַם-אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הֲנִנוּ לָךְ לְעַבְדִּים : (ג)

אך הוא מרגיעם :

אז-תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי : (ג, 19)

וכך, בסיום הסיפור מתגשם חלומו של הנער הצעיר החולמני, המתנשא, המועדף. אחיו משתחוים בפניו.

רגע לפני המעבר לירושליים, כשיחסם המזלזל של האחים ניכר שוב – והם תוהים "איפה הראש של האפנדיי", הוא עונה להם – "מי שאין לו חלומות לא יגיע לכלום". (611). החלומות של נורי ושל יוסף מתגשמים – אם במהלך הסיפור עצמו ואם במציאות שלאחריו :

משפחת חלסצ'י עוברת לגור בשיכון בירושלים, האחים מתקבלים לעבודות וללימודים, ולמרות עצבונו של נורי על חוסר התלהבותה של המשפחה מהמעבר – הוא "ניסה לעודד את עצמו שיבואו ימים טובים יותר, והימים באו לאט." (623)

נורי, אלי עמיר, שלאחר סיום לימודיו התגייס לצבא, הצליח להגשים את כישוריו וחלומותיו: לאחר שירותו הצבאי למד באוניברסיטה העברית בירושלים שפה וספרות ערבית והיסטוריה של המזרח התיכון. עבד כמנהל הארכיון במשרד ראש הממשלה. עמיר עלה בתפקידיו עד להתמנותו כיועץ לעניינים ערביים. התרכז בענייני עליה וקליטה ונתמנה כסמנכ"ל משרד קליטת העליה. שימש כמנכ"ל מחלקת עלית הנוער של הסוכנות היהודית ובשנים 1975 עד 1978 היה שליח ומנהל הפדרציה הספרדית בארצות הברית ופעל להשבת ישראלים לארץ. את פעילותו הספרותית החל בפירסום סיפור ב"מעריב" ב-1975 וספרו הראשון, "תרנגול כפרות" (1983) זכה להצלחה רבה, תורגם לשפות זרות וזיכה את עמיר בפרסים. אלי עמיר כתב ופרסם מספר ספרים, וביניהם מפריח היונים – המתאר את חייו בבגדאד. נער האופניים משלים את טרילוגיית חייו – מבגדאד (מפריח היונים) דרך תרנגול כפרות (הילדות במשמר העמק) והחיים בירושלים המתוארים בספר. באחד הראיונות סיפר אלי עמיר כי 7 שנים לקח לו לפרסם את הספר נער האופניים, ספר המתאר את המעבר שלו בין תרבויות, מקומות ומעמדות. 7 שנים הוא צפן את סיפורו מתוך חשש – מה יגידו? אמי תקום מקברה ותגיד – איזה בושות עשית לי! אמרתי לעצמי – יאללה, שיקומו. לא קמו!

כמו 7 השנים עליהן חולם פרעה, אלה 7 השנים שתמו עם פרסומו של הספר הפורט ברגישות רבה את סיפורו המופלא.

אֲנִי רוֹצֵה לְהַכְנִיס לְסֵפֶר הַתַּנ"ךְ
פְּנֵי עֲצָמֵי מְשִׁתְּקָפוֹת שָׁם קָדְ.
לְחַיֵּי הַחוּטָא, לְחַיֵּי הַנִּינְדָח
כְּמוֹנֵי – כְּמוֹדָ, אֶתֶּה לִי אֶח
זֶה בְּשִׁבְלֵי מְזֻמּוֹר לַתַּנ"ךְ.

(נאוה סמל, מתוך "מזמור לתנ"ך")

ביבליוגרפיה

1. עמיר, אלי "נער האופניים", הוצ' עם עובד, ישראל 2019
2. פרשנויות מתוך האתרים "ספריא", "על התורה"
3. ראיונות שנתן אלי עמיר לאמצעי התקשורת: במסגרת כנס של המרכז של המרכז למשפט יהודי ודמוקרטי, אוניב' בר אילן, 31.7.2019 ראיון עם אלי עמיר
4. ראיון שנתן אלי עמיר לדן מרגלית, הטלויזיה החינוכית, 2015 "חותם אישי"
5. מאמר במוסף הספרים "פרוזה", עיתון "הארץ", 25.2.2019 הוא יהיה בגדדי בביתו ובן המערב בצאתו
6. הדף השבועי בהוצאת אוניברסיטת בר אילן – ד"ר תמר קדרי, תשס"ז על בן זקונים ועל כתונת פסים